

1950'de Orgeneral Nafiz Gürman'ın ve Arkadaşlarının Tasfiyesi Neyle İlgili?

Yard. Doç. Dr. Cüneyt AKALIN^(*)

1949'da Genelkurmay Başkan Yardımcısı olarak Türkiye'ye gelen General J. Lawton Collins, bir yıl sonra, 26 Mart 1950'de Ankara'da Amerikan Kara Kuvvetleri Komutanı sıfatıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşme yapar. Görüşmeye Türk tarafından Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nafiz Gürman, Genelkurmay İkinci Başkanı İzzet Aksalur, Amerikan tarafından Elçi Wadsworth, Amerikan Askeri Yardım Heyeti Başkanı Tümgeneral Horace Mc Bride katılır.^(**) General Collins, 27 Mart günü öteki askeri yetkilileri makamlarında ziyaret eder.^(***)

Collins'in İnönü ile görüşmesini rapor edişi: ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Mc Ghee, Yunanistan, Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'a yapmış olduğu gezinin izlenimlerini dinlemek üzere 10 Nisan 1950'de general Collins'le biraraya gelir.²

General Collins Türkiye'ye ve öteki ülkelere yaptığı gezi hakkında geniş bilgi sunduktan sonra lafı Türk liderlere getirir. Collins Türk Cumhur-

---

(*) Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler Bölümü

(**) General Collins bu görüşmeyi "ABD Kara Kuvvetleri Komutanı General Collins'in Ortadoğu'daki Denetlemeleri" başlıklı notunun içinde ilgililere rapor eder. Raporun bir kopyası da Ortadoğu ve Afrika Dairesi başkanı Mc Ghee'ye iletilir.

(***) General Collins ve Türkiye'deki Askeri Yardım Heyeti yetkilileri, Bakan Hüsnü Çakır'ı, Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman'ı, makamında ziyaret eder. Hüsnü Çakır'ın talebi üzerine Bakanla General Collins bir süre başbaşa görüşürler.

¹ FRUS, 26 March 1950, Vol. V, ss. 1241-1247

² FRUS, 10 April 1950, Vol. V, ss. 1248-1250

başkanı İnönü'nün sağlam karakterinden (integrity) çok etkilendiğini, buna karşılık Savunma Bakanı (Hüsnü Çakır), Genelkurmay Başkanı (Org. Abdurrahman Nafiz Gürman) ve yardımcısını (General İzzet Aksalur) o kadar ehil kişiler olarak görmediğini söyler. General, Türk savaş planlarını gözden geçirirken, bu yöneticilerin ilk çatışmadan sonra, ordunun bir gerilla savaşı yürütmesi için yeterli derinliği sağlamamış olduklarını; ikmal, ordu donatım ve öteki depolama işlerinin, savaşın erken bir aşamasında kaybedil- memeleri için cephe gerisine götürülmeleri gerektiğini belirtir. Collins, Türkiye'deki ABD Donanma Heyeti'nin başına daha güçlü bir adam bul- mak gerektiğini ifade eder. Collins Anadolu'nun doğusundaki ordunun bu bölgeye komşu İran güçleri ile herhangi bir eşgüdüm içinde olmadıklarının kendisine söylendiğini, böylesi bir işbirliğinin arzu edilir birşey olduğunu belirtir. Collins'e göre, ortak çalışmalar için birlikte tartışma talebi İranlılardan gelmiş fakat Türkler buna henüz olumlu yanıt vermemiştir.

General Collins Türk Silahlı Kuvvetleri'nin arasındaki eşgüdümün zayıf, hatta yok gibi görüldüğünü, Savunma Bakanının savaş planları hakkında fazla bilgisi olmadığını, Türk Savunma Bakanlığı ya da Genelkurmay Başkanlığındaki askeri komuta kademesinin alandaki koşulları yerinde görmek için fazla vakit ayırmamış olduklarını belirtir

General Collins, özellikle alana çıkmanın yararı konusunda uyarılarda bulunur. Kendisinin çok uzak bir mesafeden, bu gözlemleri yapmak için geldiğini hatırlatır. Bakan Hüsnü Çakır, bu koşulların düzeltilmesi için önlemlerin alınacağı konusunda güvence verir.

General Collins'in ayrı raporda dönemin Genelkurmay Başkanı ve yardımcısı hakkındaki görüş ve eleştirileri dikkat çekicidir. Bu noktada bir parantez açarak, Demokrat Parti'nin ilk icraatlarından biri üzerinde durmak gerekecektir.

Ordu komuta kademesindeki tasfiye

Demokrat Parti, iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'den kısa bir süre sonra, Ordunun üst kademesinde köklü bir değişikliğe gider. Adnan Menderes'e yakınlığı ile bilinen gazeteci Tekin Erer, olayı şöyle anlatıyor:

"5 Haziran günü bir albay, alelacele Menderes'i ziyarete gelmiş ve 8-9 Haziran gecesinde kendisine karşı bir darbe yapılacağını bildirmiştir. Bunun üzerine her işi bırakan Menderes, Bayar'a danıştıktan sonra orduya karşı kendini korumak üzere tedbirlere girişti. 6 Hazi-

ran günü Türk ordusunda şimdiye kadar görülmemiş bir çapta ve sadece yüksek kademedede olmak üzere büyük değişiklikler yapıldı. Değişiklikler ani olarak ve adeta bir darbe şeklinde vukua gelmişti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral A. Nafiz Gürman'ın yerine Orgeneral Nuri Yamut, İkinci Başkan İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Org. Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz Paşalar emekliye ayrıldılar. Birinci ordu komutanı Asım Tınaztepe, İkinci ordu Komutanı Muzafer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Berkay Paşalar Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Komutanı Mehmet Ali Ülgen ve Hava Kuvvetleri Komutanı Zeki Doğan Paşalar da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde peyderpey emekliye sevketmeyi kararlaştırdılar.”³

Dönemin tanıklarından gazeteci Cüneyt Arcayürek ise bu konuda şunları yazıyor:

“...Genelkurmay Başkanı değişirken başka olaylar da olmuş da...bizim gibi “acemi çaylaklar bihaber...” Samet Ağaoğlu'ya bir subay gelmiş, Ordudan bir darbe beklemelerini bildirmişti. Aslı var mıydı, yok muydu?... Bugüne dek kesin bilene rastlamadım. Giderek bu subaylar yüksek rütbeli imişler de, İnönü'ye gitmişler de, o da isteklerini reddetmiş de...Öykü sürüp gidiyordu böyle”⁴

Değişiklik tam bir şok etkisi yaratır. Org. A. Nafiz Gürman Kuruluş Savaşının en genç tümen komutanıdır. İnönü'ye bağlı biri olarak bilinen bir Genelkurmay Başkanının apar topar görevden alınması, hem Ordunun geleneklerine aykırıdır hem de çok partili demokratik yaşama geçişte çok dikkat çekicidir.

Bu tasfiye, bugüne kadar, Menderes'in Ordu üst kademelerinden çekinmesine bağlandı. Yani Menderes, kendini ve DP'yi sağlama almak için apar topar komuta kademesini değiştirmişti. İlk akla gelen olasılık bu olsa da, Menderes'in icraatının son yıllarda açıklanan Amerikan Belgelerinde ifade edilen tespitlerle ilişkisi olup olmadığının araştırılması gerekir.

Bu konuda, Conally'nin mektubunun dışında, kimi dikkat çekici ipuçları da var: Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Tümgeneral Mc Bride, 28 Ha-

³ Tekin Erer, 10 Yılın Mücadelesi, İst. 1963, s.33

⁴ Cüneyt Arcayürek, Demokrasinin İlk Yılları, 1975-51, Bilgi Yay.

ziran'da Demokrat Partili Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü^(*) ile görüşükten sonra yazdığı raporda,⁵ Nuri Yamut'un Genelkurmay başkanlığına atanmasından büyük memnunluk duyduğunu, işbirliğinin gelişeceğinden emin olduğunu belirtir. Bakan Köprülü, komuta kademesindeki değişiklikten sonra, Amerikan Heyeti ile komuta kademesi arasındaki işbirliğinin gelişip gelişmediği sorar. Mc Bride buna "geçmiştekine göre çok daha iyi bir işbirliği olacak" yanıtını verir. Yani General Collins'den sonra Yardım Heyeti başkanı Mc Bride da Ordu komuta kademesi ile ilgili olarak aynı görüştedir.

İngilizlerin bu konudaki gözlemleri de ilginçtir. İngiliz Elçisi Charles 1950 başında merkeze yolladığı raporda General Mc Bride'in Türk ordusunun ayakları üzerinde durmaya henüz hazır olmadığına inandığını vurguladıktan sonra Türk ve Amerikan Genelkurmayı arasındaki görüş ayrılıklarını özetler. Türk savaş planları Çatalca ve Erzurum hatlarını esas alıyordu. Buna karşılık Collins güçlerin sınırda konuşlandırılmasını öneriyordu.

İnönü görüşmede görüş ayrılıklarını geçiştirmiş, askerler aralarında konuşsun demişti. Collins'in planı uygulanırsa, müttefikler Ortadoğu'da zaman kazanacaklar ama bu Türklerin büyük kayıp vermesi pahasına olacaktır.⁶

İngiliz Elçisinin 1950'de kaleme aldığı raporu doğru kabul edersek, Org. N. Gürman'ın ulusal çıkarları daha fazla gözettiği, buna karşılık yeni komuta kademesinin dış telkinlere daha açık olduğu çıkarılabılır.

Menderes'in Org. Gürman'ı ve komuta kademesini apar topar görevden alması ne ile ilgilidir? Yakın tarihimizin netlik kazanmamış bu konusunu bir de bu açıdan ele almak yararlı olacaktır.

(*) Görüşmede Bakan Köprülü ve Amerikan Ortak Askeri Yardım Heyeti Başkanı H. Mc Bride'in yanısıra, dışişleri müsteşarı da hazır bulunur.

⁵ FRUS, 28 Haziran 1950 FO371/87975/RK 1192/7,

⁶ Charles to FO, 28 April 1950 FO371/87975/ RK 1192/7, Aktaran Ekavi Athanassopoulou, Turkey-Anglo-American Security Interests, 1945-1952, Frank Cass, London